

ענין שביתת עבדים

קס"ה וראינו לאחד מן המחברים קצת תשובות מענין עבדים בשמירת שבת וראינו לכתבן הנה, ואלו נטמיהן, וששאלתם [א] חכם שצריך לפתוח פרק בשבת והוצרך לעיין בספר לאור הנר ואתרים [עומדין] על גביו אמר או מותר, כך ראינו שאם אדם חשוב היא שאינו רגיל לתקן את הנר מותר ואם אינו [אדם] חשוב [אם] אחר עומד על גביו מותר, וששאלתם בשבת מרו שיאמר אדם לעבדו לקום לי תאנים וענבים להביא בערב מותר או אסור, כך ראינו שאסור לאדם לומר לעבדו כך (א) שעבדו חייב לשמור שבת כמותו, ותו וששאלתם [ב] (ב) עבד ערל שלקחו ישראל מותר לקיימו או לא, והיכא דלא רצה למול, או שלקחו רבו על תנאי [אם] מותר להשתותו לאחר י"ב חודש, כך ראינו שאסור לקיימו דחיד (ג) מקיימין עבדים שאינן נמולין דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין מקיימין והלכה כר' עקיבא, והיכא נמי דלא רצה למול או שלקחו רבו על תנאי (ד) מותר לקיימו עד י"ב חודש בלבד, דאמר ריב"ל הלוקח עבד מן הגוי (ה) מנלגל עמי עד י"ב חודש וחזור ומוכרו לגוים והלכה כריב"ל, וששאלתם [ג] לחד אצלו רבו בהמה כגון צמד של בקר או שאר בהמות והוא בספר, איל תניה, בין הגוים, אם יודע רבו בוויאי שעושה מלאכה בהן בשבת לא ייחד אצלו ואם לחוש

עתים לבניה

(א) אינו מבין שאלות השואל וביותר חשובת המשיב שהיו גם לנכרי דעלמא שאינו עבד אסור לומר לקום לי תאנים וענבים בשבת דאמירה לעכו"ם שבות, ולמה תוצרך לתת טעם לאסור למי שעבדו חייב לשמור שבת כמותו דהוי גם לעכו"ם דלאו כר חובב שימור שבת הוא ג"כ אסור ועש"ס שבת ק"ג ע"א ובש"ע סימן ש"ו וצ"ע ג. (ב) כל תשובות אלה הנמשכים כולם באו יהדיו בקובץ שו"ת הגאונים הנקראים שערי צדק דפוס שאלונקי ח"ג שער הששי עיו"ש. (ג) יבמות ס"ח ע"ב. (ד) צ"ע בדגמרא שם סבואר דהיכא דתני עמו בהריא בשעת קנין שלא למולו גם ר"ע סורה דרשאי לקיימו ומשמע דבכה"ג מקיימו לעולם וא"צ למוכרו אחר ר"ב חודש וחייב מביה אחר יב"ח הוא רק בלקוח תתם ואח"כ אסור יאמר העבד שאינו רוצה למול כלל וכפי פי' התוס' שם כשם רב האי, או כפי פרש"י דבעת שלקחו הוי אסור שרוצה להתגיר ושוב חזר בו דבאופן זה היא דמגלגל עמי יב"ח ואחר יב"ח אם עומד כדעתו חייב למוכרו לעכו"ם, אבל אם תחילת הלקיחה ה' בתנאי שלא להתגיר מותר לקיימו לעולם וכ"כ הרמב"ם בפי"ד טאיסורי ביאה ה"ט אלא דס"ל שאין מקיימין עבד כזה אלא בזמן שהיובל נותג והראב"ד השיג עליו בזה ע"ש וכ"כ המרדכי סוף פרק תחולין שם ור"ל איהו עבד ערל שמתור, לקיימו לעולם" זה שלקחו רבו ע"פ שלא למול וכן עמא דבר עכ"ל ודפסק כן גם הרמ"א ביו"ד סימן רס"ז ס"ד. (ה) לא נתפרש למה קבע ריב"ל זמן היתר התגלגול עד י"ב חודש, ומצאתי להתוס' בע"ז הרן ג"ז ע"ב ד"ה לאפוקי רעל מה דאמר ד בש"ס שם סע"א דאמר שמואל הלוקח עבדים מן הנכרים אע"פ שמלו וסבלו עושין יין נקט עד שתשקע ע"ז מפרים וכמה אמר ריב"ל שנים עשר תרש, כתבו התוס' שם דריב"ל לא אמר זה על הא דשמואל רקשיש ה"י ששמואל ועיקר דברי ריב"ל היא מה דקאמר [ביבמות הנ"ל] רהלוקח עבד מן הנכרי מנלגל עמי יב"ח, וכפי' תר"ן דבע"כ שיעור יב"ח דנקים משום דבזמן זה ישחקק שם ע"ז ספיו ואפשר שאו יתרצה למול ובמילא ש"מ דשיעור שישחקק ע"ז ספיו היא רק אחר זמן י"ב חודש, ונ"ל לפ"ז אף דאנן לא קי"ל כשמואל התם כמ"ש התוס' שם וגם הרמב"ם השיטתא דשמואל היינו דחוקא לענין לחוש ליי"ג אחר שסל וסבל אבל זה אמר דשיקוע ע"ז ספיו אפשר רק אחר יב"ח, ויש לי להעיר דלכאורה נראה דריב"ל לשיבתו אזיל דאמר בש"ס ברכות נ"ח ע"ב

הוא אין הושעין שאפילו ר' שמעון בן אלעזר שהוא מחמיר אין חושש אלא לענין מדרות בלבד דקאמרין (ו) רשביא אומר בא"י אין משהין אותו מפני הפסד מדרות. [ז] ועבר של ישראל שנמצא אוכל נבלות ופריסות ומחלל שבתות ייסרו רבו מעם ראשונה ושניה ויאיים עליו בהבאתו ובהתראה ובריצי ואם אינו חוזר בו מותר למכרו לגוים מה מעם מפני שעיקר מצות שימור שבת היא ובשאריו חממים לישראל למכור עבדו לגוים וקנמו אותו עד עשרה ברמיו (ז) מפני שמכמלו מן המצות זה שאוכל נבלות ופריסות ומחלל שבתות מותר למכרו לגוי (ח) ואסור לקיימו שלא יכניס רבו באיסור ובעון. וששאלתם [ה] מקומות שאין היהודים מוצאין שפוחות לקנות אלא מצירות והן במקומי מצירות והגוים מותר להם בדינם להניח היהודים לקנותן אבל חוץ מהן אין מניחין אותן לקנות אלא בסתר ובסכנה ויש מהן שמתגירות לאלתר ויש מהן שמתגירות לאחר זמן ויש שאין רוצה לחזור כלל וישראל השריץ באותן מקומות נצרכין להן ביותר שלא יצרכו בנייהן ובנותיהן או נשותיהן להביא מים על כתפיהן מן המעינות ולצאת בפורני עם שפוחות הגוים ופרוצים ונמצא בנות ישראל באות לידו בזיון ובסכנה מותר לקיימן אותן שפוחות אע"פ שלא נתגירו ויש רשות להשתעבד בהן או לא. כך ראינו שפוחות אלו מותר לקיימן אע"פ שלא חזרו בהן והואל יצרכין אתם להן צורך גדול אבל חייבין אתם להשבותן מעשות מלאכה בשבת כל עיקר דכתיב למען ינוח עבדך ואמתך כמוך ובמקום שהן מתיראין מן העבדים שלא יתגירו שלא ינלו מוד ישראל למבקשי נפשם ודמן ויבאו ליד סכנות נראין שאין מקיימן אותן כל עיקר אבל כגון שפוחות הללו ששאלתם מותר לקיימן. ובתשובות אחתי' וששאלתם [ו] ישראל שקנה עבד או שפחה ושהה עמה זמן מרובה ואינו רוצה להתירד מותר לשחררו אצלו כשהוא בניו או לא. כך ראינו שכל ישראל שקנה עבד או שפחה אם אינו רוצה להתירד אסור לשחררו אצלו חודש אחד אבל אם מתירד לאלתר

עתים לכינה

דרואה חבירו אחר יב"ח מברך מחיה חממים, וקאמר שם רב שאין המת משתבח מן הלב אלא לאתר יב"ח הודש ע"ש הוי רשכתה דבר הקבוע בלבו היא רק אחר יב"ח ואולם בש"ס מ"ק דף ח' במה דתנן דלא יעורר על מתו שלשים יום קורם הרגל שואל הש"ס למה שלשים יום דזוקא וקאמר רב משום מעשה שהיה ע"ש ושמואל אמר לפי שאין המת משתבח מן הלב עד שלשים יום, ונראה דרב דלא תירץ כשמואל משום דלשיטתו אויל רס"ל רשכתה מת מהלב רק עד אחר יב"ח ולפ"ז לשמואל הוי י"ל דגם להשתקע שם ע"ז מלכו ג"כ סני בשלשים יום ולכאורה כן מוכח מברייתא דיבמות מ"ח רע"ב בהא דכתיב כיפ"ה ובכתה אביה ואמה ירח ימים דר"א אומר אביה ואמה מטש ור"ע אומר זו ע"ה, ירח ימים שלשים יום ע"ש, ומשמע רבין לר"א בין לר"ע יספיק שלשים יום הן לשכתה אביה ואמה הן לשכתה ע"ז מלכה ולוח אם לא קיבלה להתגיר מיד כמבואר שם ברף מ"ז ספ"ב נותנין לה זמן שלשים יום אולי כשתשכח אביה ואמה או הע"ז מלכה תתירצה להתגיר, והרמב"ם ספק בפי"א מה' אבל בהאי דלא יעורר על מתו כמעמיה דשמואל, ולפ"ז לא הוי לנו לפסוק כריב"ל להתיר לגלגל בעבדו עד יב"ח, וצ"ל דמרחיזין הרש"ם בע"ז הנ"ל קאמר גם אליבא דרשמואל דלהשתקע שם ע"ז מפיו צריכין יב"ח חודש בע"כ דקים להו דלהשתכח לגמרי לכ"ע בעינן יב"ח וצ"ע. (ו) שם ביבמות מ"ח סע"ב. (ז) בבביות ג' ע"א וגיטין מ"ד ע"א. (ח) לכאורה צ"ע מ"ל דכיון שנתגיר ונמול הוי הוא כישראל אלא שפסוד מ"ס שה"ג וא"כ אף שהוא רשע ובעל עבירות למה יהי מותר למכרו לגוים ובעבר עברי הנמכר בגניבתו סורש ברמב"ם ובספרי שאינו נמכר לעכו"ם, וצ"ל דכיון דבאמת אינו דינו כישראל לכמה דברים שהיו נתגירו מיראה ולא נתגיר רק לשם עבדות ולזה בכה"ג שהיא רשע ובעל עבירות מותר למכרו גם לעכו"ם ומ"כ צ"ע מ"ל זה, וגם קשה לי דבש"ס גיטין מ"ד ע"א נסתפק בעבר שהפיל עצמו לגויסות אי מותר ליקח את דכיו ורתי עבד זה בוודאי הוא מחלל שבת ובעל עבירות כשהפיל עצמו לגויסות עכו"ם וא"כ מה ספק אי מותר ליטול את דמיו וגם לא התירו שם אלא אם אינו יכול להציאור לא ברי"א ולא ברא"ה ואמאי הא בכה"ג הוי מותר גם לכתלה למכרו לעכו"ם

ואמר לו למול והוא אומר להם המתני לי עד שאבירא מן החמה או מן הצנה מותר אמרו חכמים הלוקח עבד מן הגוים מגלגל עמו כל יבית אם מל עצמו מוטב ואם לאו חזר ומכרו לגוים, וכשזמחר לשהותו ייב חודש הימ על עסקי מילה אבל עסקי יחד אסור לשהותו כל עיקר, וששאלתם [ו] תו עבד ערל שהיה ביד ישראל ולא רצה רבו למולו אי נמי רצה ישראל אדונו למולו ועבד אינו מקבל מיכרו לאלתר או מגלגל עמו ייב חודש, תימה גדול יש בשאלה ראשונה בשלמא שאלה שניה וודאי יש עבדים שאינן רוצין למול אלא ראשונה שאין רבו רצה למולו אפשר כן עבד מוסר עצמו למולו ורבו אינו רצה והלא חובה עליו למול את עבדיו הו זידעין שמי שעושה כן עובר על המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך ובכל יום ויום באיסור עומד ט) אלא כך נראה שזה שלא מלו לכתחלה ועובר בכל יום בעשה כדי שנתיר למוכרו לגוים לפיכך אסור לו למכרו לגוי אלא ימול אותו לכתחלה וימכרו לישראל ואסור להשתמש בו עד שימול שלא מצינו בכל ישראל שעבד אינו מעכב על רבו ורבו אינו מבקש למול עבדו, ובשאלה שניה כך אמרו חכמים מקיימין עבדים שאין מלין דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין מקיימין ור' ישמעאל ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא, ומה ששאלתם ימכרו לאלתר או יגלגל עמו ייב חודש כך ראינו כשאנו אומרים אריביל הלוקח עבדים מן הגוים מגלגל עמהן ייב חודש וחזר ומכרו לגוים אלמא קא קשיא מר' עקיבא [ומשני] לא קשיא כי קאמר ר' עקיבא אין מקיימין הימ שלקחו לעבד סתם אבל הא דריביל דמסקה למלתיה שאינו מל, ושוב אנו אומרים שלח רבין משמיה דר' אלעאי וכל רבותי אמרו לו משמו אוהו עבד ערל שמוחר לקיימו שלקחו רבו עים למולו, ושוב אנו אומרים יתיב ר' אמי ור' אסי ור' יצחק נחמא אקילעא דר' יצחק

עתים לבינה

וצ"ע גם לקמן בתשובה ס' כתב שם דשפחה רכל מעשיה מעשי גוים הן אם הטבילה לשם עבדות אסור למכרה לגוים וע"ש בתשובת ש"צ שהיא תשובת רב צמח גאון, ט) מ"ש הגאון שהאדון שאינו מל עבדו מקנת כספו עובר בכל יום בעשה דהמול יסול כ"כ ג"כ דרמב"ם כריש הלכות מילה דמ"ע על חרב למול עבדיו כמ"ע שעל האב למול את בנו זכן בברייתא בשבת קל"ז ע"ב תני' דהמל עבדים מברך אקב"ו למול את העבדים וכתבו התוס' שם שנאמר יליד, בית זמקת כסף אבל בספר המצות מצוה רמ"ז לא הזכיר במ"ע דמילת בנו שהיה' גם מ"ע על האדון למול עבדיו והדגיש בזה בכ"ס ריש ה' מילה שם דעריך טעם למה לא מנה מצות הרב למול את עבדו, וכונתו מדוע לא הזכיר שם שבכלל מ"ע זו המילת בנו שגם מ"ע על הרב למול עבדו כמ"ש בהלכותיו שם, ודלא כהרב מעין ההכמה שגנה בסת"כ בכונת הכ"ס, אבל קשה בעיני לפי מה שהנני במשנה דעילין רף ק' ע"ב בסוגי נאמר אלא שנכתבה במקומה ועיין דהרמב"ם בפ"ה שם כתב וז"ל ושים לבך אל העיקר הגדול הנכלל במשנה זאת והוא מה שאמרו בסוגי נאסור לפי שאתה תראית לדעת שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושין אלא במצות הקב"ה ע"ו משה ע"ה לא מצד שהקב"ה אמר זה לנביאים לפניו כגון זה שאין אנו אכילה' אכילה' מפני שהקב"ה אמר לנת, אלא לפי שמשא אסר עלינו אבמ"ה במה שנצטוו בסוגי שיתקיים איסור אבמ"ה וכסו כן אין אנו מלין מפני שאברהם ע"ה מל עצמו ואנשי ביתו אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו ע"י משה ע"ה הלא תראה מה שאמרו תרי"ג מצות נאמרו למשה בסוגי וכל אלו סבלו המצות עכ"ל ועיין ג"כ ש"ס שבת קל"ה ניתנה תורה ונתחדשה הלכה, ולפ"ה הלא אחר סתן תורה לא נאסרה אלא מצות מילה שעל האב למול את בנו א"כ האריך יהי' לנו מצות מילה למול העבדים לתובת מ"ע על האדון מה שלא נאמרה רק לאברהם קודם סתן תורה, וכן נאמרו ביודשלים ס"ק פרק ואלו מגלחין שרצה ללמוד אבילות זיין ימים מועש לאביו אבל ז"ו ופריך ולמידן רבו מקדם סתן תורה ולמדרו מקרא אחרתא ועיין ראש פ"ב דברכות ס' ס"ז וז"ל הרשב"א ה"א ס' תמ"ו, איברא דכמו כן יקשה על שאנו הישבין במנין המצות מ"ע דפרי' ורבי' שנאמרה לנה קודם סתן תורה וראיתי להתשב"ב בזהו הרקיע חלק העשין כסופו כתב ג"כ שאין ראוי לחשוב למצוה מה שנאמרה קודם הניתנה התורה כיון שלא נאמרה בסוגי ועל כן אין לחשוב ללאו ולא יקרא עוד

נפחא נפוק מילתא מביניהו עיר אחת היתה בא"י שלא רצו עבדיון לטול ונלגלו עסקון יביח ומכרו לגנים זמן אלו המעשים את רואים כשעבד רוצה לטול אסור לעכבו מן המילה וכשלקחו סתם אם מקבל אותו עבד לטול מושב ואם לאו ימכרונו לאלתר כ"י עקיבא ואם מתנה אותו עבד עם רבו ע"מ שאינו מל ינלגל עמו י"ב חודש אם מל מושב ואם לאו ימכרונו לגנים ומותר, ותו ששאלתם [ח] רנ"ל"ן אנו במקמינו לקנות עבדים בזול ואין להן סחורה כמותה מהו למוכרן לאלתר שאין עומדין ברין ישראל אלא אחד ממאה ויש לנו ריווח הרבה, כיון שאין מקבלין עליהן מצות מותר למוכרן לגנים שכשאמרו חכמים אסור למכור עבדים של ישראל לגנים בעבדים שקבלו עליהם את המצות אבל הללו שאין מקבלין עליהן מצות מותר, [ט] ושפחה שאומרת אני יהודית וכל מעשיה מעשה נים הן כמו שפירשתם מותר למוכרה לגנים ואין בכך כלום ולא כל הימנה שחאמרי אני יהודית ואינה נאמנת ששבילת עבדים לא בסתר היא שכך אמרו חכמים י' מנימין עבדיה רבב אשי טסריה לרבינא ולרב אחא בריה דרבא לאמטובל כ"י, ועבדים ושפחות הרי הן כנרים י"א והלכתא נר צריך שלשה ואם יש עדים

עתים לבינה

שכך אברם שהרי עם אברהם היה מדבר ואינו דומה למצות פ"ר' ורבי' דאע"פ שלא נשנית בסנין והיא מצוה לישראל, לפי שבאברהם זה הלשון מוכיח שעם אברהם ה' מדבר ע"כ, ואינו מבין כוונתו שהרי גם פ"ר' שהיא מ"ע כמה דכתיב ב' נח אשר אמר הש"י לנח ואתם פרו ורבו גם לשון זה עם נח ה' מדבר, וגם עצם חילוקו אין בו טעם דכיון שאין למדין מקודם מתן תורה י"ק התר"ג מצות שנאמרו למשה כסניו אנו מחויבין בהן א"כ מה ג"מ עם מי ה' מדבר כל שאינו מצות משה כסניו ועיין מ"מ פ"י מות' מלכים שלא הרגיש מהתשכ"צ הנ"ל גם לא ביאר מדוע חושבין למ"ע מצות פו"ר זמ"ע על הרב לטול עבדיו, גם הר"ע מברטנורא בפי' עה"ת פ"י נח כתב דאף דרדשו הא דכתיב צא מן התיבה דלהתיר לו פו"ר אחי מ"מ לא ילמינן מהו דרבר שנאמר במגין צריך מנין אתר לחתירו דאין למדין דין כמה דכתיב קודם מתן תורה, איברא דרבריו קשים דחידושי דינים אנו סוציאין בש"ס הרבה שלמדו מקודם מ"ת ע"ש"ם וזכחים צ"ו ע"ב שלמדו מאברהם דשחיטת קדשים מעונה כלי ובתענית דו"א ע"א דלמדו מיוסף ובגדה י"ג למדו מער ואונן ובב"מ צ"ג מיעקב וכן בגזיר ס"ה קבורת תפוסת המת מיעקב וע"ש"ם סנהדרין מ"ו לחיוב קבורה מאברהם לשרה וביבמות ס"ב מאחי יוסף ועוד זולת כשאר מקומות שאינם עתה על זכרוננו, זהרב פני משה פ"א דסנהדרין ה"ד הפליג יותר וכתב הא דלא למד הש"ס לדבר שבקדושה שאינו פתוח מעשרה מגז"ש קודם מתן תורה דכתיב בבני יעקב משום דאין למדין מקרא דקודם מתן תורה, ודברי שגגות הן דכמה גז"ש למרו בש"ס גם ממקראות דקודם מתן תורה כמו קיתח בכסף ברש"י דקידושין בגז"ש מקרא דעפרון ובסוכה י"א לענין איגוד לולב, ובגזיר ה' ואימא שתי שנים, וביבמות י"ז דיבום מאחין מן האב בגז"ש מבני יעקב, שוב ראיתי לתוס' ב"ק דף ע"א ע"ב ר"ה איסורי הנאה רצו ג"כ לומר שלא ללמוד בגז"ש מקרא דקודם מתן תורה ושוב רתו זה מהא דביבמות י"ז הנ"ל ע"ש ובאמת כבר כתבתי עור מחריבה מקומות בש"ס, והאיתי בש"ס יוסא דף כ"ח ע"ב דרצה הש"ס ללמוד מאברהם לזמן תפילת המנחה וזמנה רב יוסף ואנן מאברהם ניקוס ונגמר והשיבו עניא דהא גם זיווין מקדושת המצות ילמינן מאברהם, וכתב הרשב"א יוסא שם בשם הר"ת שאין ללמוד מאברהם שהי' קודם מתן תורה דשמו משניתנה תורה נחתשה הלכה והקשה לו עולא מהא דלמד תורה מאברהם לענין מילה דלא אשכחן בדאורייתא והשיב רבא דרב יוסף ה"ק דתנא דפסחים פליג על הא דאברהם לענין מנחה ואנן אתנאים אית לן למיסמך ולא ע"ד האבות שהיו קודם מתן תורה שידעו חו"ל דמשניתנה תורה נחתשה הלכה הא כמה דלא פליג ע"ד החכמים ששיר גמרינן מן האבות ע"כ"ל נראה מדברי הר"ת הללו דס"ל ררז"ל ה' להם בקבלת איוו דברים שיש ללמוד גם מקודם מתן תורה ואיוו מהן שאין ללמוד מקודם מ"ת וצ"ע, גם לא יתכן זה בתוכת קיום מ"ע שנאמרה רק קודם מתן תורה וכמ"ש בשם הרמב"ם בפר"מ הנ"ל וצ"ע ליישר הדיונים בזה, ובמ"ע שעל הרב לטול עבדיו קנין כספו קשה לי עור דא"כ מדוע בקנהו מתחלה ע"ס שלא לטולו יכול לקיימו כן לעולם וכמ"ש למעלה אות ד', ואם תובת מ"ע על הרב לטולו מה מהני תנאי דירי' לטול תובת מ"ע מעצמו וצ"ע מהו. י' יבמות מ"ו ע"א. י"א בר"א אי שבילת עבד לעבדות צריך שלשה ראיתי בזה מחלוקת בין הגאונים בשו"ת שערי צדק ח"ג שער ו', כי

שהמכילתו לשם עבדות אסור למוכרה לנשים ואם לאו מותר למוכרה לנשים. וששאלתם [ין] המוכר עבדו לנשים קונסין אותו עד עשרה בדמיו, כך מירושה עד עשרה באותן דמים שמכרו בהן לנשים שכיון שהוציאן מקדושות המצות ומשימור שבת ומכרתו לנשי קונסין אותו ומצויאן ממנו. אם מכרתו במאה וזו קונסין אותו אלף וח' (יב) אבל אם היו עבד ושפחה שהן רשעים חשודין על הנגבה ואין מקיימין מצות הגוונין בהן ומססדין באדונייהם כגון אלו מותר למוכרן לנשים שכיון שהוא חשוד על שחיפה שאינה ראויה וחשוד על הנגיבה ואין לו אמנה אסור לסמוך עליו על בשר ויין ואין מססדין לו דבר שיש בו איסור והיתר. גרסינן ביבמות סרק החולץ (יג) ת"ד מקיימין עבדים שאין מולין דביו ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין מקיימין איל ר' ישמעאל לדברך שאתה אומר אין מקיימין עבד ערל האיך התורה מותרת עליו וינפש בן אמתך שהוא עבד ערל איל ריע בלוקח עבד בין השמשות ולא הספיק למולו הכתוב מדבר. דכ"ע מיהת וינפש בן אמתך בעבד ערל הכתוב מדבר דעבד מותר נפקא לן מלמען ינוח עבדך ואמתך כמוד. וינפש בן אמתך והעבד ערל והניר זה נר תושב ונרך אשר בשערך זה נר צדק. אריב"ל הלוקח [עבד] מן הגוי ולא רצה למול מלגל עמו כל י"ב חדש לא טל חזר ומוכרו לנשים ואמרינן הא דלא כר' עקיבא דאמר אין מקיימין אסר רב פפא אמילו תימא ריע ה"ט היכא דפסקיה למילתי' יד) ואמר איני טל אבל אמר אמול מחר מתרתים הוא שאמר ריב"ל מקיימין ומלגל עמו י"ב חדש אבל אם ספק ואמר איני טל בהא ר' עקיבא אומר כהני אין מקיימין. וכן עוד מדה ריע בלוקח עבד ערל ע"מ שלא למולו שמוחר לקיימו. ומקשינן אי הכי אדמשני ליה לר' ישמעאל בלוקח עבד בין השמשות ולא הספיק למולו הכתוב מדבר לישני ליה חדא מהני

עתיס לכינה

בתשובה זו (שהיא שם בסימן ל') תשובה מר רב צמח גאון מבאר דס"ל דצריך שלשה אבל בס' כ"ב שם בתשובה רב עמרם כתב דטבילת גו היא דצריך שלשה אבל טבילת עבד א"צ ג' רק בטבילה לשהירו אבל לעבדות בטבילת הארון לבד מני, ושוב בסימן מ"א שם בתשובה שר שלום נשאל על זה והשיב דבמירוש לא שמענו שיהי' צריך שלשה בטבילת גו אבל מהא דמגימין [דיבמות מ"ו הג"ל] דמסרהו רב אשי לרבינא ולרב אחא לאסבולי' לשם עבדות ש"מ דלא מני בחר וכיון דבחר לא מני' בע"כ דצריך שלשה כגו דעבד נמי כמה מצות יש שחייב בהן כישראל ע"ש, וצ"ל דגם בחתום דמגימין גם רב אשי עמד שם עמחם או דאמרינא הוי בתריווה ולא חשב ל' שמוס כבודם, ועיין בחי' הרשב"א יבמות ס"ז ומ"ש בשם רבינו המתבר ועיין יו"ד ס' רס"ז ס"ג וס"ו שמוכח דפוסק דטבילת עבד א"צ ג' וצ"ע שזה הרב המגיד שם שהביא בשם הרמב"ן שכתב פי"ג מאיסורי ביאה ה"א, ואגב אעורר על דברי הרב המגיד שם שהביא בשם הרמב"ן שכתב ז"ל כתב הרב אברבנלוני ז"ל שתרב מברך על הטבילה שתוא צריך לה ולא העבד ולא מילתא היא שהרי העבד הוא שעושה ונכנס תחת כנפי השכינה במקצת מצות והוא צריך לברך ע"ל והנה דברים הללו שכתב הרמב"ן בשם רבינו המתבר לא נמצא שם ואולי כתבתו רבינו בהלכות ברכות אבל תמהני מדוע דחה הרמב"ן דברי המתבר וצ"ל בחוקת היר ובאמת דברים הללו הם דברי רב שר שלום גאון וצ"ל בשו"ת הגאונים סימן מ"א הג"ל שכתב טעם כן עייש"ב. (יב) מס"ש הגאון קונסין אותו ומצויאן ממנו נראה דס"ל דקנס זה הוא שהב"ד מוציאין ממנו ומחלקין לעניים וכיוצא אבל בפרש"י גיטין מ"ד ע"א מפרש דקונסין אותו למרותו מן העבדים אמילו אם יצטרך ליתן לו עד יוד בדמיו וכ"כ הרמב"ם ברו"ח מה' עבדים ולזה כתב דלא רצה העבדים למוכרו אמילו בעשר בדמיו אין מחייבין אותו יותר, ואמנם מצאתי בתשובת הגאונים הג"ל שם סימן י"ט בתשובה רב כהן צדק ז"ל שם מפרש שאין הקנס לפרותו מן הגוי שמכרתו אלא שקונסין אותו עד עשרה בדמיו לתת הקנס לפירון שביום או לתכריכו מת מצוה או לבעלי תורה ע"ש וזה דבר חדש וחיי' על הראשונים וטור וש"ע ס' רס"ז שלא הזכירו זה. (יג) כל הענין ביבמות ס"ח ע"ב. (יד) לפנינו הגירסא להיפך ה"ט היכא דלא פסקיה למילתי', ופי' הגאון היא כפי' הדי"ה שהביא בתוס' שם ונראה שגם הדי"ה גרס כגירסת הגאון ה"ט היכא דפסקיה למילתי' ומיושב מתירוה

וסקין חרא מתי תלת [מעמי] קתני וכולהו הכי איתניהו ועיר אחת הוה באי ולא רצו עבייה למול ונגללו עמון כל ייב חודש וחזרו ומכרו לגוים כי האי תנא דתניא הלוקח עבד מן הגוי ולא רצה למול מנגלל עמו ייב חודש וחזרו ומכרו לגוים. וכתב גאון הכי וכוין דמוקמינן הא דריביל והא דתניא כוותיה והא דרכין אמילו כריע אי עביד כוותיה [דריביל] לא מהדרין ליה. ומבל הגי שמעינן דמתהרין אנו ומצווין על שבתות עבדים בין מהולין בין ערלים :

קסו גרסינן בספר כל כתבי הקודש עז אמר רבי אלעזר לעולם יסדר אדם שלחנו בעיש וכמצאא שבת אע"פ שאינו צריך אלא לכוח. וגרסינן נמי החם עז עשירים שבאי במה הן זוכין בשביל שמעשרין ז' דכתיב עשר תעשר יח' עשר בשביל שתתעשר ועשירים שבבבל במה הן זוכין בשביל שמכבדין את התורה ושבושאר ארצות במה הן זוכין בשביל שמכבדין את השבת יט' סי' כי באי מעשרין ולא בחיל.

עתים לבינה

התוס' ע"פ הר"ח, ובתשובה שניה הטובא בתחילת הסימן שכתב דבלא רצה למול מותר לקיימו עד ייב חודש בלבד עיי"ש מוכח דאינו מפרש כפי' זה אלא כפי' הרב האמי גאון הטובא בתוס' שם והבין. טו' שבת ק"ט ע"ב עיי"ש. טז' שם ע"א א"ל רבי לר' ישמעאל בר' יוסי. יז' נראה שזה הוספה שהרי בש"ס תענית ח' סע"ב הובא זה למימרא דרבי יוחנן ותשובות ר' ישמעאל בר' יוסי הי' מהקרא דכתיב בסלאכי הביאו את כל המעשר וכו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, והש"ס הביאו מקרא זה שהיא מקרא בתורה עפ"י דרשות ר' יוחנן. יח' קצת קשה להחליף שין שמאלית בימנית וראיתי שזה מחלוקת בין ב"ש ובה"ב כמבואר בפסיקתא ובילסדנו פוסקא את קרבני לחמי הובא בערך [ערך כבש ר'] כבשים בני שנה דרשתו כ"ש על שין ימנית שהם כובשין את העגנות ואמרו להם ב"ה אע"פ שכתב שין הרי כס' אנו קורין כבשים שהם כובשין העגנות ע"ש משמע דלכ"ה אין להחליף שין שמאלית בימנית והנה בש"ס סוטה ג' סע"א דרש ר' יוחנן שין של בשר כמו סרוחה איכא דאמרי שאול דכתיב בשין הנה לדעת איכא דאמרי היינו כב"ש אבל דעת ר' יוחנן ככ"ה להחליף שין שמאלית בס' כתיבא ולא בימנית אף דשה בכתיבה, ומצאנו רבינו בחיי עת"פ פ' ראה הביא בשם פי' תראב"ד לתענית שכתב וז"ל ומה אין בלשון הכתוב לשון עושר כי השין סבולת היא אבל ר' יוחנן הי' מפרש כן עשר בשביל שתתעשר מעשרות רבות וזה העושר עכ"ל הנה עיני תראב"ד צדמות למרחוק שלא יתכן שידושו ר' יוחנן השין שמאלית כימנית כדמוכח מש"ס סוטה הנ"ל שהוא בוחר יותר לדרוש כתיבא וכדעת ב"ה ולזה המב כוונתו במירושו המדומם כס"ס והבין. יט' כפי המבואר מש"ס זו כבר עוד בימי רבינו הקדוש נתבטל בבבל הפרשות מעשרות [ולזה תוצרך ר' ישמעאל לבקש זכות אחר לעשורי בבל] וראיתי בירושלמי סוף פ"ד תלה ה"ד איתא אר' יוחנן דביתנו שבגולה היו מפרישין תרומות ומעשרות עד שכאו הרובין ובטלו אותן מאן אינון הרובין תרגומניא, ומאי שאמרו מאן אינון הרובין תרגומניא כתבו התוס' בעי"ה דף ג"ט ע"א ולא נודע מירושו וע"ש כרא"ש, והרב בני סוטה כתב תרגומניא המתרגמים האחרונים ובני ר' חייא נקראים כן, מ"ש דבני ר"ה נקראים כן כוונתו לש"ס חולין דף כ' רע"א שאמר ר' ינאי עליהם יקבלו הרובין את תשובתן וכ"כ בספר סדר הדורות אות ר', ויש לו אמנם מעד לפירושם יען דיהודא וחזקיה חתם בני ר' חייא [ועיין רש"י ע"ד דמ"ז ע"א] ודינה מצינו במדרש בבראשית רבה תולדת פ' ס"ה חזקיהו תרגומניא אמר כי שבע וכו' הרי דחזקיהו הי' סכונה בא"י בשם תרגומניא ושניהם סכונים תרגומניא, אבל אין סי' זה אמת דמיא דאם ר' ינאי אמר עליהו מעם אחר בשם רובין לא יהי' זה לשם כינוי ידוע עד שגם ר' יוחנן תלמיד ר' ינאי יכנה אותם בשם זה, גם מה הוסיף הירושלמי בזה שאמר לכתות בשם תרגומניא ובכינוי זה לא נודע יותר מאן אינון מאשר לא נודע בכינוי רובין, גם תמה תכמו א"י היו ולא חכמי בבל, וזולת כל זה הלא שם רובין עיניו נערים צעירי שנים והאיך יכנה אותם ר' יוחנן כן ור' יוחנן תלמיד חזקיהו הי' עש"ס שבת ק"ב וכשאר מקומות, ובאמת הרי הוכחתי מש"ס שבת הנ"ל דכבר עוד בימי רבי נתבטל ולא היו נוהגין בהפרשות מעשרות בבבל [ומזה תשכיל ביותר כי כל מ"ש בס' ערך מילין בזה הם דברי ריה וחזוית] ועש"ת האנונים שעירי תשובה סימן ל"ט בהגהות א"י הים להרב חזן ס"ס האריך גם הוא בהשערה וזה במילין ע"ג מילין ובטלאי ע"ג טלאי לפרש וירושלמי זו ושם בדברי הערך מילין שמצא לו הכר במקצת ואין להם שחר. ואמיתות

ובבבל כ) שכח רבנן מובא ומתיבתא העשירים סבדן אותן ובשאר ארצות דליכא נמי מעשר ולכא רבנן מובא זוכין העשירים מפני שמירות שבת, אמר ר' חייא בר אבא סעס אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא והביאו לפניו שלחן של הב משאוי ששה עשר בני אדם ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועין בו וקעורות וקיתניות וצלחיות קבועין עליו ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים וכל סירות וכשהן מניחין אותו אומרים לדי הארץ ומלואה וגו' וכשהם מסלקין אותו אומרים השמים שמים לדי הארץ נתן לבני אדם, אמרתי לו כמה זכית איל קצב הייתי וכל כמה נאה שמצאתי אמרתי זו לכבוד שבת אמרתי לו בני אשרך וברוך המקום שהך לכך :

קסז גרסינן בפרק יום טוב שחל להיות בע"ש כלא תני תחליטא אבה דרבנאי תחאה ואמרי לה אחיה דרבנאי תחאה כל מוונתיו של אדם קצובין לו מריה לריה חוץ מהצאות שבתות וימים טובים והצאות בניו לתלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם מוסף מוסיפין לו, תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל יסו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר זו לכבוד שבת מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מרה אחרת והתה בו שכל מעשיו לשום שמים דכתיב ברוך ד' יום יום, (כג) תניה [ביש אומי] מתד בשבין לשבתך, וכיה אומרים ברוך ד' יום יום (כג) תירי כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש רב

עתיס לבינה

ביאר רבוי הירושלמי לדירי חזי לי כפי המבואר בש"ס מנהדרין דף כ"ז ע"א משרבו האגסין מאי נינתו ארנוניא התיירו להרוש ולדוע כשביעית, וענינו חלק מעשר מתבואת הארץ שהיו נוטלין בית המלך ע"ש פרשי ועיין ג"כ ש"ס פסחים ו' רע"א ופרשי' שם ד"ה ארנוניא שכתב המלך נוטל עישור מבהמה ומתבואות, ועפ"י יתבאר לנוכח רבוי הירושלמי הנ"ל ואך סעות קל נפל דבמקום מאן נינהו, "הרגמוניא" ו"ל ארנוניא [ושעותים כאלה וכאלה מצוי לרוב בירושלמי] והיינו דר' יוחנן אמר שהיו נוהגין בבבל מאז להפריש תרומות ומעשרות עד שבאו תרובים והיא מלשון רובי קשת שהם חיל המלך שאנוס אותם לקחת מהם מעשר תבואת הארץ והיינו דמפרש מאן אינון הירובין שעל ידיוס נתבטל ומפרש ארנוניא, שעל ידי שהיו העם מוכרחין לתת מעשר מתבואתן לחיל המלך לא היה אפשר לעניי בכל לתת גם תרומות ומעשרות לכתנים ולויים ונתבטל שם עי"ו הפרשות תרומות ומעשרות, וזו עולה ג"כ כפי' הכ' שכתב בן תרא"ש פ"ד רע"ו ס"ט ע"ש והאמת וזרה על פני המי' הלזה בעזשה"ת, כ) מדברי רבינו אלה/הם סמירושי תנאונים נתבאר שגם בזמן רבינו הקדוש היו בבבל מאז רבנן מובא ושכיחי מתיבתא ומתאיים לדברי הגאון רב שרירא באגרתו שמימות גלות יבניה והוריש והסמגו עמו היה בבבל תורה מרובה שהיו מרביצין בישיבות אלא שרבים מגדולי התנאים והנשיאים שעלו מבבל לא"י עיי"ש באריות [ודלא כהכתוב תולדה ר' נתן בעל הערוך ובהקדמה לשו"ת התנאים קדמונים שמתן לקבל דברי רב שרירא אלא ובסק"א כתבתי מזה], (כז) כיצד ס"ו ע"ב ולפנינו מאבוח עד אחיה לימא, ועיין ס"ש המרה"ש א בתידושי אגרות שם שבמכת"ב אישתמסתי' שכתירונו כן מפרש ברין פ"ק ר"ה על מתני' בג' פרקים העולם גידון עיי"ש, (כח) בשאלתה סדר בראשית הוסיף אתר זה ועוד כך היה' מנהגו של חילל הזקן במעלי שבתא אומר לו אדם להיכן אתה הולך אומר לו לעשות מצוה ואיזו מצוה לבית המרחץ כדי לנקות את הגוף לכבוד שבת עכ"ל, והגוי"ש בשאלות שלום שם לא העזי שום מקור למאמר זה שהוסיף השאלות ואני מצאתי במדרש ויקרא רבה כהר מ' ל"ד שם גרדש גומל נפשו איש חסד זה חילל הזקן שבשעה שהי' נפטר מתלמידיו חי' תולך עמם ושאלתו לזיכין תוא תולך אמר להם לעשות מצוה ואיזו מצוה לרנוץ בבית המרחץ ואמרו לו מה מצוה היא זו והשיב לנקות גופו שגבורא בצלם אלקים ע"ש ולא מוזכר זה על ערב שבת והלשון מוכיח שבכל יום חי' עושה כן ע"ד מה רתני' בש"ס שבת דף ס"ט ע"ב ורוחץ אדם מפני ידיו ורגליו בכל יום בשביל כבוד קונו ועפרש"י שם דכתיב בצלם אלקים עשה את האדם ע"ש ומשאלתה נראה שהי' גרמנו בע"ש וצ"ע, (כט) שבת קי"ז סע"ב, ולכאורה פשטו' דקיא סמסע ספי כר' חידקא דהא כתיב ויניחו אותו עד הבוקר וכי' ויאמר משה אכלתה היום כי שבת היום וכו' הרי מודה דבבוקר של יום

חידקא אומר ארבע איד יחגן ושניהם מקרא אחד דרשו ויאמר משה אנלחוו היום כי שבת היום לדי היום לא תמצאהו בשדה ר' חידקא סבר הני תלת היום דכתיבי לבר מאורתא ורבנן סברי בהדי דאורתא הלכה כרבנן תיר קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית. שחרית מדיחן לאכול בהן בצדריס. בצדריס מדיחן לאכול בהן במנחה. מן המנחה ולמעלה שוב אינו מריח. אבל כוסות וקערות וקיתונות וצלוחית מדיחן והילך כל היום כולו לסי שאין קבע לשחיה:

מליקו לזו הלכות קידוש ושבתת עבדים :

עתים לכינה

השבת אמר להם זה וא"כ ע"כ לבר מאורתא וסעודת הלילה אכלו מתעומר של ע"ש, וקשה מה מעמייהו דרבנן דס"ל בהדי דאורתא, ונ"ל דמכאן ראי' למ"ש לחדש בסקנה בחי' קידושין דף ל"ז ובספרו עה"ת פנים יפות פ' נח ע"ס יום ולילה לא ישבותו דקורם מתן תורה הי' הלילה נמשכת אחר היום שלפניו עד שנאמר להם אחר מתן תורה מערב עד ערב תשבתו שבתכם ע"ש ולס"ז שפיר ס"ל לרבנן דתלתא היום דכתיבי לחיוב ג' סעודות היא בהדי דאורתא, [ור' חידקא אפשר דס"ל דשבת שנצטוו במרה מסתמא נצטוו כפי דין התורה להיות בשמירות שבת היום הולכת אחר הלילה שלפניו] ועיין צל"ת ספרים קט"ז ב' מ"ש לתרץ קושיות הר"ן עד"ו בקרא דכתיב היום אתם יוצאים ולפמ"ש בשם הסקנה א"ש בפשיטות כנ"ל נכון כס"ד :

מליקו לזו הלכות קידוש ונר וש"ע.